

Ψηφιακή Λαογραφία και σύγχρονες μορφές του λαϊκού πολιτισμού.

Αφετηρία και προοπτικές ενός νέου πεδίου

Επιμέλεια:
Γεώργιος Κατσαδώρας, Εμμανουήλ Φωκίδης

Ψηφιακή Λαογραφία και σύγχρονες μορφές του λαϊκού πολιτισμού
Αφετηρία και προοπτικές ενός νέου πεδίου

Επιμέλεια

Γεώργιος Κατσαδώρας, Εμμανουήλ Φωκίδης

Ρόδος, 2022

Ψηφιακή Λαογραφία και σύγχρονες μορφές του λαϊκού πολιτισμού
Αφιερώματα και προοπτικές ενός νέου πεδίου

ISBN 978-618-84330-7-6

Copyright 2022

Εργαστήριο Γλωσσολογίας, Παιδαγωγικό Τμήμα Δημοτικής Εκπαίδευσης, Πανεπιστήμιο Αιγαίου

Επιμέλεια

Γεώργιος Κατσαδώρας

Αναπληρωτής Καθηγητής, Παιδαγωγικό Τμήμα Δημοτικής Εκπαίδευσης, Πανεπιστήμιο Αιγαίου

Εμμανουήλ Φωκίδης

Επίκουρος Καθηγητής, Παιδαγωγικό Τμήμα Δημοτικής Εκπαίδευσης, Πανεπιστήμιο Αιγαίου

Το σχεδιασμό του εξώφυλλου και οπισθόφυλλου ανέλαβε η graphic designer

Μυρτώ Φωτίου Φεγγερού

LinkedIn: Mirto Fotiou -Feggerou

E-mail: mirtof80@gmail.com

Το σχεδιασμό των μμιδίων ανέλαβε ο

Βαγγέλης Βαλασιάδης

Οι συγγραφείς των άρθρων που δημοσιεύονται στον τόμο διατηρούν τα δικαιώματα πνευματικής ιδιοκτησίας επί των άρθρων τους. Τα άρθρα του τόμου μπορούν να χρησιμοποιηθούν με αναφορά στους συγγραφείς τους. Οι συγγραφείς των άρθρων μπορούν να τα καταθέσουν σε ιδρυματικό ή άλλο αποθετήριο ή να τα δημοσιεύσουν σε άλλη έκδοση, με υποχρεωτική την αναφορά της πρώτης δημοσίευσης του τόμου. Οι συγγραφείς ενθαρρύνονται να δημοσιοποιήσουν την εργασία τους στο Διαδίκτυο.

Περιεχόμενα

Πρόλογος	7
Εισαγωγή.....	10
Αποτελεί το Διαδίκτυο μονόδρομο για τις Σύγχρονες Λαογραφικές Σπουδές; <i>Μαρία Γκασούκα</i>	10
Ψηφιακές πηγές για τη μελέτη του ελληνικού παραδοσιακού πολιτισμού και της λαϊκής θρησκευτικότητας, <i>Εμμανουήλ Γ. Βαρβούνης</i>	20
Α΄ θεματική ενότητα: Θεωρητικά και μεθοδολογικά ζητήματα της ψηφιακής λαογραφίας.....	29
Η σύγχρονη λαογραφία στο πλαίσιο των ψηφιακών ανθρωπιστικών επιστημών (digital humanities): ορισμοί, περιεχόμενο ερευνητικά πεδία, εργαλεία της Ψηφιακής Λαογραφίας, <i>Αλέξανδρος Γ. Καπανιάρης</i>	30
Παράθυρο στη θάλασσα. Ένα «παράθυρο» στον λαϊκό πολιτισμό μέσα από τον κινηματογράφο και το Διαδίκτυο, <i>Άννα Λυδάκη</i>	49
Οι λαϊκές ψηφιακές ομάδες ως πεδίο της ψηφιακής Λαογραφίας, <i>Ξανθίππη Φουλίδη</i>	56
Β΄ θεματική ενότητα: Διάχυση και διάδοση παραδοσιακών και νέων μορφών του λαϊκού πολιτισμού στον ψηφιακό κόσμο	65
Λαϊκός πολιτισμός και διαδικτυακά μιμίδια: Η εκπαίδευση μέσα από τα μιμίδια κατά την περίοδο της πανδημίας του COVID-19, <i>Βασιλεία Αντωνάκη, Γεώργιος Κατσαδώρας</i>	66
Η διάχυση και διάδοση της λαογραφίας της Δωδεκανήσου στον ψηφιακό κόσμο, μέσα από δράσεις συλλόγων και ατόμων την περίοδο της καραντίνας, <i>Μαρία Α. Αντωνοπούλου</i>	83
Ο Ray Harryhausen και η απεικόνιση της Μέδουσας στα ψηφιακά παιχνίδια, <i>Ευάγγελος Βαλασιάδης</i>	98
Επιστήμη των πολιτών και πολιτισμός: Η περίπτωση της ψηφιακής καταγραφής του λαϊκού πολιτισμού, <i>Βικτώρια Γαβάνα, Μαγδαληνή Μάρη, Ευαγγελία Καβακλή</i>	116
Οι στρατηγικές ή οι μορφές τρολαρίσματος στο μέσο κοινωνικής δικτύωσης Facebook., <i>Μαρία Ζαρέντη</i>	129
Creepypasta: Ο ψηφιακός αστικός θρύλος, <i>Μαρία Ζούρου</i>	141
Τα μιμίδια (memes) της πανδημίας του ιού COVID-19: Η διαχείριση του πρωτόγνωρου μέσω ενός σατιρικού είδους του ψηφιακού λαϊκού λόγου, <i>Ρέα Κακάμπουρα, Αφροδίτη-Λήδια Νουνανάκη</i> ..	153
Πολιτικές μνήμης και διαδικασία δόμησης ταυτοτήτων στην ψηφιακή εποχή: Το παράδειγμα του ιστότοπου «Δίκτυο Mikrasiatitis.gr», <i>Ιωάννης Καραχρήστος</i>	183
Το λαϊκό εορτολόγιο μέσα από τα διαδικτυακά μιμίδια, <i>Ευηλένα Καρδαμήλα</i>	195
Αινίγματα, παροιμίες και άλλες λαϊκές φράσεις στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης την περίοδο της πανδημίας. Η σελίδα ««Λαϊκές ρήσεις, Αινίγματα και Ανέκδοτα» στο Facebook, <i>Χρυσάνθη Κόζα</i> .	209
Τα λαχνίσματα στον σύγχρονο ψηφιακό κόσμο: Από το τελετουργικό των υπαίθριων παιδικών παιχνιδιών στο τεχνολογικό σύμπαν του Διαδικτύου., <i>Δημήτρης Ε. Κόκκινος, Ανθούλα Κολιάδη-Τηλιακού</i>	220
Διάχυση πολιτισμικών στοιχείων της Τσακωνιάς μέσω των μέσων κοινωνικής δικτύωσης (η περίπτωση του Facebook), <i>Μαρία-Κομινή Κολινιώτη</i>	235
The tinderisation of romance, <i>Yvonne Kosma, Vasilis Gialatzis, Jojo Ekate Diakoumakou</i>	253

Διαρκείς ανατροφοδοτήσεις μεταξύ πρωτογενούς και δευτερογενούς προφορικότητας: Η κυκλοφορία του κουτσομπολιού από τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης στην καθημερινή ζωή και αντίστροφα, <i>Γιώργος Κούζας</i>	269
Το παιχνίδι στην ψηφιακή εποχή: Το παράδειγμα του ομαδικού ηλεκτρονικού παιχνιδιού μεταξύ ενηλίκων, <i>Κωνσταντίνα Κουτσονικολή</i>	281
Μοιράσου κι εσύ μian ιστορία: Από τη ζωντανή αφηγηματική κοινότητα στη διαδικτυακή συνύπαρξη. Η περίπτωση της Λέσχης Αφήγησης Αθήνας. Όψεις, σκέψεις, προοπτικές, <i>Δημήτρης Β. Προύσαλης</i>	294
Η περίπτωση του Ελληνικού YouTube community: Ένας βιότοπος λαογραφικών φαινομένων μέσα σε μία μικρογραφία της κοινωνίας στο Διαδίκτυο, <i>Αικατερίνη Σχοινά</i>	305
Ο έντεχνος λαϊκός λόγος στο Διαδίκτυο: Δύο παραδείγματα χρήσης των παροιμιών στη διάρκεια της πανδημίας, <i>Γεώργιος Τσερπές, Μαριάνθη Καπλάνογλου</i>	319
Εκδηλώσεις θρησκευτικότητας και λαϊκής ευσέβειας στο χώρο του Διαδικτύου. Το τραγούδι «Μπαγιάσας» του Νικόλα Άσιμου, <i>Νικόλαος Γ. Τσιρέβελος, Εμμανουήλ Χ. Κυριαζάκος</i>	331
Τα διαδικτυακά μμίδια στις ομάδες των αναπληρωτών εκπαιδευτικών στο Facebook, <i>Βαρβάρα Τσούγγου</i>	346
Διαδικτυακός κόμβος «Καρπάθικο Γλέντι»: Η συνεργατική διαδικτυακή ανάπτυξη ενός στοιχείου άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς, <i>Βασιλική Χρυσανθοπούλου, Παρασκευή Γ. Κανελλάτου</i>	360
Η εικόνα του θρύλου του βρικόλακα μέσα από ψηφιακά παιχνίδια, <i>Έλενα Ψυχάρη, Ρέα Κακάμπουρα</i>	387
Γ' θεματική ενότητα: Η ψηφιακή λαογραφία στην τυπική, μη τυπική και άτυπη εκπαίδευση	402
Δημιουργία ψηφιακού μουσείου εθιμικών δρώμενων, <i>Χρήστος Θεολόγος, Στέφανος Κυριαζάκος</i>	403
Προσεγγίζοντας τη λαογραφία μέσα από τη θεωρία των πολυγραμματισμών και τη δημιουργική γραφή: Λαϊκά μαγικά παραμύθια και ψηφιακός μετασχηματισμός στη λογοτεχνία του Γυμνασίου, <i>Κωνσταντίνα Καλαούζη</i>	419
Ο λαϊκός πολιτισμός σε συνδυασμό με την χρήση των νέων τεχνολογιών, ως μέσου επικοινωνίας και προσέγγισης μαθητών με ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες, <i>Άννα Μαρία Καρακωνσταντίνου</i>	431
Μοντελοποίηση προγράμματος διαχείρισης εκκλησιαστικού κειμηλίου ως συμβολή των προηγμένων τεχνολογιών στην Ψηφιακή Λαογραφία, <i>Αικατερίνη Κορωναίου, Δημήτριος Κοτσιφάκος, Χρήστος Δουληγέρης</i>	444
Η συμβολή του παραδοσιακού χορού στη διαμόρφωση της συλλογικής ταυτότητας. Σχεδιασμός ψηφιακού εκπαιδευτικού υλικού για την εξ αποστάσεως διδασκαλία, <i>Χριστίνα Παληά, Γεώργιος Κατσαδώρος, Απόστολος Κώστας</i>	459
Τα λαϊκά παραμύθια μέσα στη ψηφιακή πραγματικότητα, <i>Αναστάσιος Παππάς</i>	473
Λαϊκός πολιτισμός στην εποχή της τηλεεκπαίδευσης: Στάσεις και αντιλήψεις των εκπαιδευτικών της Πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης για το αντικείμενο της Λαογραφίας και της Ψηφιακής Λαογραφίας στη διδακτική πράξη, <i>Γεώργιος Πασιόπουλος, Ευστάθιος Ξαφάκος</i>	490
Η άυλη πολιτιστική κληρονομιά στο ψηφιακό περιβάλλον: Μια χαρτογράφηση των διαδικτυακών συλλογών και μουσείων για την ελληνική μουσική, <i>Νίκος Πουλάκης</i>	506
«Όψεις λαϊκής θεραπευτικής στην Ήπειρο, άλλοτε και τώρα»: Εκπαιδευτικές δράσεις Ψηφιακής Λαογραφίας για τη Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση, <i>Χαράλαμπος Σταμπόλης, Ρέα Κακάμπουρα</i>	518

Διδάσκοντας τοπική ιστορία, πολιτισμό, παραδόσεις και έθιμα με τη χρήση ψηφιακών παιχνιδιών. Προκαταρκτικά αποτελέσματα από μία μελέτη περίπτωσης στο νησί της Νισύρου, Άννα Χαρτοφύλη, Εμμανουήλ Φωκίδης.....	529
Κατάλογος συγγραφέων	542

Η διάχυση και διάδοση της λαογραφίας της Δωδεκανήσου στον ψηφιακό κόσμο, μέσα από δράσεις συλλόγων και ατόμων την περίοδο της καραντίνας

Μαρία Α. Αντωνοπούλου

Χοροδιδάσκαλος

M_antono@otenet.gr

Περίληψη

Ζούμε σε μία εποχή όπου η ραγδαία ανάπτυξη της τεχνολογίας έχει επηρεάσει όλους τους τομείς της ανθρώπινης δραστηριότητας. Παράλληλα, η επιβολή περιοριστικών μέτρων λόγω της πανδημίας επηρέασε όλες τις πολιτιστικές δραστηριότητες ενώ οι πολιτιστικοί σύλλογοι αδράνησαν με αποτέλεσμα να στραφούν προς το Διαδίκτυο και τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης για τη βελτίωση της πολιτιστικής επικοινωνίας τους αλλά και για να προβάλουν τον λαϊκό μας πολιτισμό. Μία διέξοδος κατά τη διάρκεια του εγκλεισμού ήταν η χρήση του Διαδικτύου. Σταδιακά άρχισε να αναπτύσσεται ένα νέο είδος διάχυσης, διάδοσης του λαϊκού πολιτισμού και διαμεσικής επικοινωνίας. Μεμονωμένα άτομα, φορείς και πολιτιστικοί σύλλογοι, διοργανώνουν διαδικτυακές συναντήσεις μέσω εφαρμογών που παρέχουν υπηρεσίες τηλεδιάσκεψης, όπου προσκεκλημένοι εισηγητές παρουσιάζουν διαδικτυακά, ήθη, έθιμα, παραδοσιακούς χορούς και γενικά τη λαογραφία του τόπου που εκπροσωπούν. Εισηγητές ήταν κυρίως λαογράφοι, ερευνητές καθώς και χοροδιδάσκαλοι. Η παρούσα εργασία θα παρουσιάσει μία διαδικτυακή εθνογραφική έρευνα, η οποία στοχεύει στην εθνογραφική διερεύνηση των διαδικτυακών συναντήσεων αναφορικά με τη λαογραφία της Δωδεκανήσου που διοργάνωσαν κατά την περίοδο της καραντίνας, ο Ελληνικός Σύλλογος για τη Διάσωση και Διάδοση της Πολιτιστικής Κληρονομιάς «Ηγέχορος Πειραιά» και το Τμήμα Αθηνών του Διεθνούς Συμβουλίου Χορού CID UNESCO. Αναλύονται οι διαδικτυακές συναντήσεις με θεματική τα νησιά της Δωδεκανήσου και παράλληλα παρουσιάζονται τα αποτελέσματα έρευνας με ερωτηματολόγιο ώστε να καταγραφούν οι απόψεις και οι εμπειρίες των συμμετεχόντων. Συμπερασματικά, θα μπορούσαμε να πούμε ότι ολοένα και περισσότεροι σύλλογοι αντιλαμβάνονται τη χρησιμότητα των εργαλείων ψηφιακής επικοινωνίας, ενώ ο κυβερνοχώρος μετατρέπεται σε ένα «τόπο συλλογικής μνήμης». Κατά γενική ομολογία των συμμετεχόντων, οι διαδικτυακές συναντήσεις, προσέφεραν γνώσεις σχετικά με τη λαογραφία της Δωδεκανήσου, με τους συμμετέχοντες να θεωρούν ότι ο συνδυασμός διαδικτυακών και δια ζώσης σεμιναρίων είναι ο καλύτερος δυνατός. Πορευόμαστε λοιπόν σε μία εποχή όπου η διάδοση της πολιτισμικής μας κληρονομιάς μεταβαίνει σε ένα νέο κοινωνικό φαινόμενο που διατηρεί τον πολιτισμό μας ζωντανό.

Λέξεις κλειδιά: διαδικτυακές συναντήσεις, διαδικτυακή εθνογραφική έρευνα

Abstract

We live in an era in which, technology's rapid development has affected all areas of human activity. At the same time, the imposition of restrictive measures due to the pandemic, has affected all cultural activities while cultural associations became inactive resulting in shifting to the internet and to the social Medias. The aim has been the improvement of their cultural communication and the promotion of our popular culture. The use of internet during the confinement, offered a recourse. Gradually, a new kind of diffusion, dissemination of popular culture and intermediate communication started to develop. Individuals, organizations and cultural associations, begin to organize online meetings, through applications that provide video conferencing services where invited speakers present online, customs, traditional dances and generally the folklore, aspects and elements of tradition of the place

they represent. Speakers were mainly folklorists, researchers, dance teachers or generally people of culture with a factual experience. This present essay, presents an online ethnographic research, aiming to explore the online meetings regarding the folklore of the Dodecanese region during the quarantine period, as organized by the Hellenic Association for the Preservation and Dissemination of the Cultural Heritage "Igechoros Piraeus" and the Athens Section of the International Dance Council-CID UNESCO. These online meetings devoted to the topic of the Dodecanese islands are hereby analyzed. At the same time, the results of the relevant research are presented with a questionnaire in order to record the views and experiences of the participants. As a conclusion, someone could say that more and more cultural associations are realizing the usefulness of digital communication tools, while cyberspace is becoming a "place of collective memory". Consequently, the tradition has been modernized, upgraded, while the dissemination of our cultural heritage emerges to a new social phenomenon that maintains our culture alive.

Keywords: digital ethnography, online cultural meetings

Εισαγωγή

Ζούμε σε μία εποχή που τα πάντα γύρω μας αλλάζουν γρήγορα. Η ραγδαία ανάπτυξη της τεχνολογίας έχει επηρεάσει όλους τους τομείς της ανθρώπινης ζωής, των ανθρωπίνων σχέσεων αλλά και της συμπεριφοράς. Σήμερα το Διαδίκτυο, το οποίο χαρακτηρίζεται από καταγιστικές ψηφιακές εξελίξεις, «έχει αναδειχθεί σε προνομιούχο πεδίο παραγωγής, ανάπτυξης, διάσωσης και διάδοσης του λαϊκού πολιτισμού» (Γκασούκα, Κατσαδώρας, Καπανιάρης & Φιλιππάκης, 2012, σ. 69). Η ταχύτατη μετάδοση πληροφοριών είναι αναπόφευκτο να επηρεάζει και τη λαογραφική έρευνα, τόσο ως προς το περιεχόμενο, όσο και ως προς τη μεθοδολογία της. Συνακόλουθα, όσο η πρόσβαση των ανθρώπων στο Διαδίκτυο αυξάνεται, προσφέρονται πολλές ευκαιρίες διάχυσης, διάσωσης και διάδοσης της πολιτισμικής μας κληρονομιάς σε πολλούς χρήστες άρα και σε ένα ευρύ κοινό ανά τον κόσμο.

Συγκριτικά με τις προηγούμενες τεχνολογίες, η καινοτομία των ιστότοπων κοινωνικών μέσων, όπως το Facebook ή το Twitter, είναι ότι προτρέπουν τους χρήστες να ενημερώνουν συνεχώς τους υπόλοιπους χρήστες για ειδήσεις και για διαμοιρασμό ψηφιακού περιεχομένου (εικόνες, βίντεο, είδη ειδήσεων κ.λπ.), συχνά μέσω υπερσυνδέσμων (π.χ. YouTube). Μια άλλη αντίθεση με τις προηγούμενες τεχνολογίες είναι η ευκολία με την οποία οι χρήστες των κοινωνικών μέσων μπορούν πραγματικά να μοιραστούν τέτοιο περιεχόμενο, δεδομένου ότι υπάρχει δυνατότητα σύνδεσης στο Διαδίκτυο ανά πάσα στιγμή και από κάθε σημείο του πλανήτη και συνεπώς η κάθε διαδικτυακή δραστηριότητα μπορεί να εκτείνεται μέχρι και την «πραγματική ζωή» και να την επηρεάζει (Postill & Pink, 2012, σσ. 123-134). Η Hine περιγράφει εύστοχα το ίντερνετ ως «πολιτισμό» και «πολιτιστικό τεχνούργημα» εντός του οποίου λαμβάνουν χώρα κάθε είδους αλληλεπιδράσεις (Kaur-Gill & Dutta, 2017, σ. 3).

Πλέον η τεχνολογία διαθέτει τα μέσα με τα οποία θα καταγραφεί ένα έθιμο, ένας παραδοσιακός χορός ή ένα τραγούδι, θα αποθηκευτεί και κατόπιν θα διαδοθεί μέσω του Διαδικτύου, ακόμα και σε πραγματικό χρόνο (Live Streaming). Οι εμπειρίες που αποκομίζουν οι χρήστες μέσω της ψηφιακής επαφής με το πολιτιστικό απόθεμα δημιουργούν ένα κοινωνικό συνεχές και ως αποτέλεσμα, μέσω της συμμετοχικής κουλτούρας, γίνεται αντιληπτή και η «ψηφιακή κουλτούρα» (Μιχέλη, 2020, σ. 81).

Η συμμετοχική κουλτούρα (participatory culture) αναφέρεται στη δυνατότητα που έχουν οι χρήστες, μέσω της τεχνολογίας, να ανακτήσουν, να παράγουν και να επεξεργαστούν ψηφιακό υλικό μέσα από τη συμμετοχή τους σε διάφορες διαδικτυακές κοινότητες, ενώ οι χώροι αυτοί ονομάζονται «χώροι συγγένειας» (Affinity Spaces) (Jenkins, Purushotma, Weigel, Clinton & Robison, 2009, σ. 10). Αντίστοιχα, η «ψηφιακή κουλτούρα» ορίζεται ως το σύνολο των πολιτισμικών αντικειμένων, που υπάρχουν σε μία πλατφόρμα ανεξάρτητα από την προέλευσή τους, δηλαδή αν έχουν υποστεί ψηφιοποίηση ή αν δημιουργήθηκαν με ψηφιακό τρόπο (Rab, 2007, σ. 272).

Η εξέλιξη αυτή οδήγησε πολλούς χρήστες του Διαδικτύου, πολιτιστικούς συλλόγους αλλά και οργανισμούς να στραφούν προς το Διαδίκτυο και ιδιαίτερα στα Μέσα Κοινωνικής Δικτύωσης, ώστε να προβάλλουν στοιχεία του λαϊκού μας πολιτισμού και να μετατραπούν σε «πληροφορητές», συμβάλλοντας στον διαμοιρασμό πολιτιστικού υλικού και δημιουργώντας την ψηφιακή μνήμη. Με τον όρο ψηφιακή μνήμη, εννοούμε «την επιτέλεση της μνήμης του παρελθόντος και της συλλογικής ταυτότητας, καθώς χρήστες και δρώντες επικοινωνούν μέσω ψηφιακών εφαρμογών» (Παπαγεωργίου, 2019, σ. 57).

Ο κυβερνοχώρος αποτελεί ένα πρόσφορο έδαφος για βελτίωση της πολιτιστικής επικοινωνίας κάθε πολιτιστικού συλλόγου αλλά και για βελτίωση της «ψηφιακής βιτρίνας του». Κατά το Μπαντιμαρούδη, η «πολιτιστική επικοινωνία» αφορά όλες τις πτυχές της ανθρώπινης δημιουργικότητας και έκφρασης και περιλαμβάνει όλες τις διαδικασίες για την προώθηση των πολιτιστικών αγαθών και την πρόσληψή τους από το κοινό (Μπαντιμαρούδης, 2011, σ. 16).

Οι πολιτιστικοί σύλλογοι καλούνται λοιπόν να αντιμετωπίσουν μία νέα πρόκληση ώστε να προσαρμοστούν στα νέα δεδομένα της εποχής. Πολύ εύστοχα, ο λαογράφος Ευάγγελος Αυδίκος διαπιστώνει ότι το «διαδικτυακό χωριό του Facebook αναδιατυπώνει τον φαντασιακό χώρο των συλλόγων, σε αντίθεση με παλαιότερα όπου χρησιμοποιούσαν τις τοπικές εφημερίδες για την επικοινωνία με τα μέλη τους» (Αυδίκος, 2016, σσ. 12-15).

Η εποχή της καραντίνας

Τα τελευταία χρόνια όλη η υφήλιος ζει πρωτόγνωρες καταστάσεις με την εξάπλωση της νόσου COVID-19. Η πανδημία λόγω της νόσου COVID-19 έχει επιφέρει την επιβολή αυστηρών περιοριστικών μέτρων σε παγκόσμιο επίπεδο και έχει προκαλέσει σημαντικές αλλαγές σε όλες τις εκφάνσεις της καθημερινότητας των ανθρώπων. Οι συνέπειες αυτής της κατάστασης είναι ορατές σε ατομικό, αλλά και σε κοινωνικό επίπεδο.

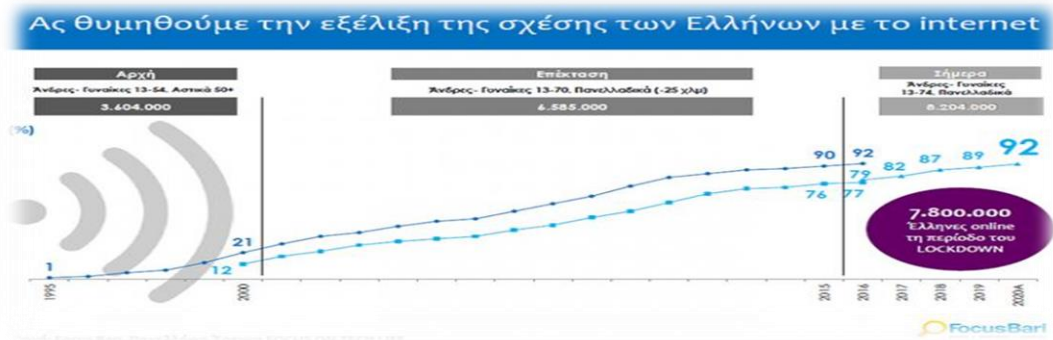
Η Ελλάδα δεν έμεινε ανεπηρέαστη από αυτήν την δυσάρεστη κατάσταση. Η καραντίνα που επιβλήθηκε πανελληνίως λόγω των περιοριστικών μέτρων της εξάπλωσης της νόσου επηρέασε και τις δραστηριότητες των πολιτιστικών συλλόγων, δεδομένου ότι απαγορεύτηκαν οι συναθροίσεις, άρα κάθε είδους πολιτιστικές εκδηλώσεις και μαθήματα παραδοσιακών χορών. «Η παράδοση μπήκε σε καραντίνα»¹.

Το σημαντικότερο όμως ήταν η έλλειψη επικοινωνίας και η αβεβαιότητα για τη διατήρηση και τη διάδοση της παράδοσής μας. Αναπόφευκτα, δεδομένου ότι όλοι οι εμπλεκόμενοι με τους φορείς πολιτισμού ήταν συνηθισμένοι σε ομαδικές συναθροίσεις, όπως πολιτιστικές εκδηλώσεις ή μαθήματα παραδοσιακών χορών, η απομόνωση στο σπίτι και η αδράνεια επέφεραν μία γενική απαισιοδοξία για το μέλλον.

Μία διέξοδος κατά τη διάρκεια του εγκλεισμού ήταν η χρήση του Διαδικτύου. Σύμφωνα με έρευνα της Focus Bari στην Ελλάδα, η περίοδος της καραντίνας οδήγησε σε αύξηση των Ελλήνων χρηστών του Διαδικτύου και μάλιστα ο κάθε χρήστης φαίνεται να χρησιμοποιεί 2,8 συσκευές κατά μέσο όρο (Τσουλάκης, 2020). Παράλληλα αυξήθηκε η χρήση των Μέσων Κοινωνικής Δικτύωσης, γεγονός που αποδεικνύει ότι οι Έλληνες προσπάθησαν να γεφυρώσουν το επικοινωνιακό χάσμα που επέφερε ο εγκλεισμός (Εικόνα 1).

---

¹ Παράφραση του συνθήματος της Πανελλήνιας Ομοσπονδίας Θεάματος Ακροάματος (ΠΟΘΑ): «ο πολιτισμός μπήκε σε καραντίνα»

Εικόνα 1. Αύξηση των χρηστών του Διαδικτύου κατά τη διάρκεια της καραντίνας (Τσουλάκης, 2020)

Αυτή η ιδιόρρυθμη και πρωτόγνωρη κατάσταση οδήγησε ολόκληρο τον τομέα του πολιτισμού στην ανάγκη εύρεσης εναλλακτικών μεθόδων πρόσβασης του κοινού στην πολιτιστική πληροφορία, μέσω του Διαδικτύου. Χαρακτηριστική είναι η σημαντική αύξηση, κατά την περίοδο της καραντίνας, της επισκεψιμότητας των ιστοτόπων μουσείων και χώρων πολιτισμού, η δωρεάν παροχή πολυμεσικών εφαρμογών, ιστοσελίδων, αλλά και η αύξηση της επισκεψιμότητας των διαθέσιμων πολιτιστικών ψηφιακών ευρετηρίων (Μιχέλη, 2020, σ. 80).

Δειλά-δειλά, άρχισαν και οι πολιτιστικοί σύλλογοι να εκμεταλλεύονται τη χρήση του Διαδικτύου, κυρίως για να μη χαθεί η επικοινωνία με τα μέλη τους. Πρωτίστως όμως κλήθηκαν να επιτελέσουν τον πρωταρχικό τους ρόλο, δηλαδή την προώθηση, διάδοση και διάσωση του λαϊκού μας πολιτισμού. Συνεπώς, σταδιακά άρχισε να αναπτύσσεται ένα ιδιαίτερο είδος διάχυσης του λαϊκού πολιτισμού, διαμοιρασμού πολιτισμικού υλικού και συνάμα διαδραστικής και διαμεσικής επικοινωνίας.

Μεμονωμένα άτομα, φορείς και πολιτιστικοί σύλλογοι, διοργανώνουν διαδικτυακές συναντήσεις ή διαδικτυακά σεμινάρια, μέσω εφαρμογών που παρέχουν υπηρεσίες τηλεδιάσκεψης (Zoom, Webex, Microsoft Teams) όπου προσκεκλημένοι εισηγητές παρουσιάζουν διαδικτυακά, ήθη, έθιμα, παραδοσιακούς χορούς και γενικά τη λαογραφία του τόπου που εκπροσωπούν. Η πληθώρα αυτή σεμιναρίων και συζητήσεων δημιουργεί ένα νέου τύπου ακροατήριο, δίνοντας τη δυνατότητα σε πολλούς χρήστες να μάθουν στοιχεία του λαϊκού μας πολιτισμού, που παλαιότερα ίσως ήταν δύσκολο να μάθουν, και να «ταξιδέψουν» διαδικτυακά στη λαογραφία κάθε περιοχής της χώρας μας.

Εισηγητές ήταν κυρίως λαογράφοι, ερευνητές, χοροδιδάσκαλοι ή γενικά άνθρωποι που με βιωματικό τρόπο γνωρίζουν τη λαογραφία του τόπου που εκπροσωπούν. Κατά τη διάρκειά των διαδικτυακών συναντήσεων προβλήθηκαν οι παραδοσιακές φορεσιές, η παραδοσιακή μουσική, οι παραδοσιακοί χοροί, ήθη και έθιμα, το κλίμα, οι καλλιέργειες αλλά και η ιστορία κάθε περιοχής. Επιπλέον, προβάλλονταν αρχαιακό υλικό (φωτογραφίες, βίντεο), το οποίο ήταν κυρίως προϊόν επιτόπιας έρευνας στις τοπικές κοινωνίες, συνέβαλαν όχι μόνο στο διαδικτυακό διαμοιρασμό λαογραφικού υλικού αλλά και σε ένα διαδικτυακό «μοίρασμα αναμνήσεων». Στο τέλος κάθε εισήγησης, οι συμμετέχοντες είχαν τη δυνατότητα να υποβάλλουν ερωτήσεις στον εισηγητή ή έθεταν κάποιο θέμα προς συζήτηση, με αποτέλεσμα να εξάγεται επιπλέον λαογραφικό υλικό. Θα πρέπει να αναφερθεί, ότι επικράτησε κυρίως ο προσδιορισμός «διαδικτυακές συναντήσεις» καθώς δεν πρόκειται για ένα διαδικτυακό σεμινάριο ή μάθημα παραδοσιακού χορού, αλλά για μία γενικότερη και θεωρητική παρουσίαση της λαογραφίας της υπό μελέτη περιοχής.

Οι διαδικτυακές συναντήσεις είχαν μεγάλη απήχηση στον κόσμο της παράδοσης καθώς αποτελούσαν μία ευχάριστη διέξοδο σε καιρό εγκλεισμού αλλά και παρείχαν τη δυνατότητα επικοινωνίας με συμμετέχοντες από κάθε γωνιά της Ελλάδας ή και του πλανήτη, αφού μέσω του Διαδικτύου συμμετείχαν και Έλληνες της ομογένειας. Επιπλέον, η πλειοψηφία των συμμετεχόντων διαπίστωσε ότι αποκόμισε γνώσεις που δε θα μπορούσε να αποκομίσει σε ένα δια ζώσης σεμινάριο ή σε ένα μάθημα παραδοσιακού χορού, δεδομένου ότι επίκεντρο εκεί είναι ο χορός.

Πολλοί πολιτιστικοί σύλλογοι συνεχίζουν μέχρι σήμερα τις διαδικτυακές συναντήσεις, ενώ άλλοι σταμάτησαν λόγω της χαλάρωσης των περιοριστικών μέτρων και της έναρξης των δραστηριοτήτων

τους. Άλλοι πολιτιστικοί σύλλογοι ακολουθούν μία μικτή μορφή σεμιναρίων δηλαδή και δια ζώσης παρακολούθησης αλλά και διαδικτυακής παρακολούθησης για όσους το επιθυμούν.

Διαδικτυακή Εθνογραφική έρευνα: Οι διαδικτυακές συναντήσεις οργανισμών, πολιτιστικών συλλόγων και μεμονωμένων ατόμων και πώς συμβάλλουν στη διάχυση και διάδοση της Λαογραφίας της Δωδεκανήσου

Η παρούσα έρευνα στοχεύει στην εθνογραφική διερεύνηση των διαδικτυακών σεμιναρίων και ημερίδων που διοργάνωσαν πολιτιστικοί σύλλογοι και οργανισμοί κατά την περίοδο της καραντίνας και επικεντρώνεται στους τρόπους με τους οποίους διαχύθηκε και διαδόθηκε η λαογραφία της Δωδεκανήσου μέσα από το Διαδίκτυο. Εντάσσεται στα πλαίσια της διαδικτυακής εθνογραφίας, δεδομένου ότι αποτελεί μία μεθοδολογία που χρησιμοποιείται συχνά, τόσο στην έρευνα του Διαδικτύου όσο και στην επιστήμη της λαογραφίας (Καπανιάρης, 2020, σ. 50) ενώ κατά τον Kozinets (2002, σ. 65), η διαδικτυακή εθνογραφία είναι μία τεχνική η οποία μπορεί να λειτουργήσει αποτελεσματικά σε ψηφιακά περιβάλλοντα εντός των οποίων αναπτύσσεται διαδικτυακή κοινωνική δράση.

Η εθνογραφία είναι η μελέτη των κοινωνικών αλληλεπιδράσεων, συμπεριφορών και αντιλήψεων διάφορων κοινοτήτων στην καθημερινή τους ζωή και στον δικό τους χρόνο και χώρο, προκειμένου να παράγει πλούσια, λεπτομερή, ολιστική κατανόηση, των προοπτικών, των πρακτικών και των ενεργειών των πολιτισμών αυτών (Addeo, Delli Paoli, Esposito & Bolcato, 2019, σ. 2). Η διαδικτυακή εθνογραφία, ωστόσο, αξιοποιεί τις παραδοσιακές ερευνητικές τεχνικές της εθνογραφίας, εστιάζοντας όμως στον κυβερνοχώρο και αξιοποιώντας τη σύγχρονη τεχνολογία (Φουλίδη, 2015, σ. 152).

Η ψηφιακή εθνογραφία ως επιστήμη, προσεγγίζει τους τρόπους με τους οποίους οι άνθρωποι που συμμετέχουν σε κοινωνικούς κόσμους, τους κατανοούν και τους δίνουν νόημα (Pink et al., 2016, σ. 121). Μέσω της διαδικτυακής εθνογραφικής έρευνας, οι ανθρωπολόγοι επιχειρούν να αναδείξουν τους τρόπους με τους οποίους οι νέες τεχνολογίες συμμετέχουν στη δημιουργία νέων κοινωνικών και πολιτισμικών κοινοτήτων αλλά και τις αλληλεπιδράσεις μεταξύ τους (Γκασούκα & Φουλίδη, 2017, σ. 131). Ένας εθνογράφος μπορεί να βασιστεί είτε σε ανάλυση συνομιλιών και κειμένων, είτε μέσω της συμμετοχικής παρατήρησης σε διαδραστικές, διαδικτυακές μελέτες κοινοτήτων και ομάδων επικοινωνίας στο Διαδίκτυο (Sade-Beck, 2004, σ. 47). Σύμφωνα με την Αθανασίου, οι «εικονικές» ή «δυναμικές» κοινότητες αναπτύσσονται από ομάδες ατόμων με κοινά ενδιαφέροντα, μέσω της συμμετοχής τους σε ψηφιακά δίκτυα επικοινωνίας (Αθανασίου, 2004, σ. 62).

Μεθοδολογία-Ερευνητική διαδικασία

Πρόκειται για μία ποιοτική έρευνα, η οποία χαρακτηρίζεται από online συμμετοχική παρατήρηση (online participant observation), δεδομένου ότι η συνεχής παρουσία στο πεδίο αποτέλεσε πολύτιμη πηγή πληροφόρησης, ενώ ταυτόχρονα εξασφαλίζει προσωπική και άμεση επαφή με το πεδίο αλλά και τους συμμετέχοντες. Επιπλέον, εντάσσεται στο πλαίσιο της αυτοεθνογραφίας, λόγω προσωπικής συμμετοχής ως εισηγήτρια μέρους των υπό μελέτη διαδικτυακών σεμιναρίων, αλλά και ως μέλος της συντονιστικής ομάδας ενός εκ των δύο διοργανωτών.

Οι τεχνικές συλλογής της έρευνας είναι βασισμένες στο θεωρητικό πλαίσιο της ποιοτικής μεθόδου έρευνας αλλά και της εθνογραφίας του Διαδικτύου. Συγκεκριμένα, μέσα από τη διαδραστική παρακολούθηση της ροής των συναντήσεων, υπήρχε η δυνατότητα παρατήρησης, καταγραφής εθνογραφικών σημειώσεων αλλά και online συζητήσεων με τους συμμετέχοντες και διοργανωτές. Παράλληλα, υπήρχε η δυνατότητα χρήσης οπτικοακουστικού υλικού αλλά και του Διαδικτύου. Επιπρόσθετα, επιχειρήθηκε η σύνδεση του «εικονικού πεδίου» με το πραγματικό πεδίο,

μέσα από τη χρήση ερωτηματολογίων, ώστε να συλλεχθούν δεδομένα εκτός σύνδεσης (offline), με αποτέλεσμα τη δυνατότητα εξαγωγής στατιστικών στοιχείων και εθνογραφικών συμπερασμάτων.

Ως εργαλείο συλλογής offline δεδομένων και συμπερασμάτων, επιλέχθηκε η μέθοδος της επισκόπησης (survey research), με ερευνητικό εργαλείο το ερωτηματολόγιο, το οποίο δημιουργήθηκε μέσω της εφαρμογής Google Forms ενώ η αποστολή του σε χρήστες του Διαδικτύου έγινε με ηλεκτρονικό τρόπο (μέσω e-mail και μηνυμάτων στο messenger). Μέσω του ερωτηματολογίου, δόθηκε η δυνατότητα καταγραφής και διερεύνησης των στάσεων, εμπειριών και απόψεων των υποκειμένων, με αποτέλεσμα την εξαγωγή συμπερασμάτων και παρατηρήσεων ως προς τις διαδικτυακές συναντήσεις. Η χρονική διάρκεια της έρευνας με ερωτηματολόγιο διήρκεσε από τον Ιούνιο έως τον Οκτώβριο 2021, ενώ η μέθοδος που ακολουθήθηκε είναι η τυχαία δειγματοληψία.

Τα ερευνητικά ερωτήματα της παρούσας έρευνας είναι τα κάτωθι:

- Κατά πόσο τα σεμινάρια ή οι ημερίδες που διοργανώθηκαν συνέβαλαν στη διάδοση και διάχυση της λαογραφίας της Δωδεκανήσου μέσω του Διαδικτύου.
- Ένα ακόμη σημείο εστίασης της παρούσας εθνογραφικής έρευνας αποτελεί ο τρόπος με τον οποίο οι διαδικτυακές αυτές συναντήσεις συμβολικά επιτελούν τη μνήμη και την ανάκληση του παρελθόντος.
- Επιπλέον, αν οι συμμετέχοντες αποκόμισαν νέες γνώσεις σχετικά με τη λαογραφία της Δωδεκανήσου, δεδομένου ότι πρόκειται για μία γνωστή από λαογραφικής πλευράς περιοχή.

Εθνογραφικό πεδίο της έρευνας αποτέλεσαν οι διαδικτυακές συναντήσεις που διοργάνωσαν ο Ελληνικός Σύλλογος για τη Διάσωση και Διάδοση της Πολιτιστικής Κληρονομιάς «Ηγέχορος Πειραιά» και το Τμήμα Αθηνών του Διεθνούς Συμβουλίου Χορού-CID UNESCO.

Η εθνογραφική έρευνα είχε διάρκεια από τον Ιανουάριο έως τον Οκτώβριο 2021, ενώ τηρήθηκαν όλες οι αρχές δεοντολογίας, όπως η τήρηση της ανωνυμίας και ο σεβασμός της αξιοπρέπειας των συμμετεχόντων. Παράλληλα οι διοργανωτές γνώριζαν ότι οι διαδικτυακές συναντήσεις που αφορούσαν τα Δωδεκάνησα ήταν αντικείμενο της έρευνάς μου, μου παρείχαν τη συγκατάθεσή τους, στατιστικά στοιχεία και οπτικοακουστικό υλικό των συναντήσεων.

Οι διαδικτυακές συναντήσεις

Ο Ελληνικός Σύλλογος για τη Διάσωση και Διάδοση της Πολιτιστικής Κληρονομιάς «Ηγέχορος Πειραιά»

Ο Ελληνικός Σύλλογος για τη Διάσωση και Διάδοση της Πολιτιστικής Κληρονομιάς «Ηγέχορος Πειραιά» ιδρύθηκε το 2013 με έδρα τον Πειραιά. Διατηρεί τμήματα παραδοσιακών χορών, τμήμα παραδοσιακού τραγουδιού, θεάτρου, λαογραφίας ενώ έχει διοργανώσει πολλά σεμινάρια εκμάθησης παραδοσιακών χορών από όλη την Ελλάδα, προσκαλώντας εισηγητές πανεπιστημιακού και βιωματικού επιπέδου. Για λόγους επικοινωνιακής πολιτικής, αλλά προσέλκυσης κοινού, διατηρεί διαδικτυακή ομάδα στο Facebook και κανάλι στο YouTube, προβάλλοντας τις εκδηλώσεις του.

Η επιβολή των περιοριστικών μέτρων λόγω της πανδημίας, σταμάτησε κάθε δραστηριότητα του συλλόγου, με μόνη διέξοδο τη χρήση του Διαδικτύου. Μέσα στο γενικότερο κλίμα προσπάθειας ανάδειξης της πολιτισμικής μας κληρονομιάς αλλά και δημιουργικής απασχόλησης, ξεκίνησε από τον Ιανουάριο έως τον Ιούνιο του 2021, μια σειρά διαδικτυακών συναντήσεων, όπου χοροδιδάσκαλοι, λαογράφοι, άνθρωποι που οι γνώσεις τους αποκτήθηκαν με βιωματικό τρόπο, ερευνητές, από κάθε γωνιά της Ελλάδας παρουσίαζαν τον τόπο που εκπροσωπούν και τη λαογραφία του.

Οι διαδικτυακές αυτές συναντήσεις ήταν δωρεάν, με ελεύθερη πρόσβαση στο κοινό και πραγματοποιήθηκαν μέσω της εφαρμογής Zoom. Στην πορεία των συναντήσεων, παράλληλα με τη χρήση της εφαρμογής Zoom, υπήρχε ζωντανή μετάδοση (live streaming) στο Facebook, ενώ μετά το πέρας κάθε συνάντησης, αυτή είχε αναρτηθεί στο κανάλι YouTube. Αναφορικά με τα Δωδεκάνησα, πραγματοποιήθηκαν 5 διαδικτυακές συναντήσεις, με θεματικές τα νησιά Ρόδο, Τήλο, Σύμη,

Καστελόριζο και Κω. Τις συναντήσεις αυτές παρακολούθησαν εκπρόσωποι πολιτιστικών συλλόγων, χοροδιδάσκαλοι, λαογράφοι, χορευτές παραδοσιακών χορών από την Ελλάδα αλλά και το εξωτερικό.

Η πρώτη παρουσίαση αφορούσε το Καστελόριζο (03/04/2021) και κατά τη διάρκειά της προβλήθηκε η ιστορία του νησιού μέσα από αφήγηση και προβολή φωτογραφιών, ενώ παρουσιάστηκαν έθιμα του γάμου και η σχέση τους με την αρχαιότητα. Μέσα από την προβολή βίντεο το οποίο αποτελούσε αρχείο της ερευνήτριας, προβλήθηκε το τραγούδι και χορός «Άγιε Νικόλα των Μυρών», το οποίο εντάσσεται στα γαμήλια τελετουργικά του νησιού. Τη διαδικτυακή συνάντηση παρακολούθησαν 74 συμμετέχοντες από την Ελλάδα και το εξωτερικό στην εφαρμογή Zoom, ενώ μέχρι σήμερα έχει 58 προβολές στο YouTube.

Κατά τη ροή της διαδικτυακής συνάντησης που αφορούσε την Κω (4/4/2021), οι δύο ερευνητές παρουσίασαν την τετράχορδη λύρα της Κω, η οποία καταγράφηκε γύρω στα 1895 (μέσα από φωτογραφία σε κάποιο πανηγύρι) και συναντάται κυρίως στα βόρεια Δωδεκάνησα. Επιπλέον, έγινε εκτενής αναφορά στα πανηγύρια του νησιού, περιγραφή των εθίμων του γάμου αλλά και αναφορά στο καθιστικό γλέντι των Κώνων, στο οποίο συμμετείχαν μόνο άνδρες. Αξιοσημείωτη ήταν η προβολή ενός αρχειακού βίντεο, το οποίο αποτελεί καταγραφή ομογενών της Αμερικής, από πανηγύρι της Παναγίας στην Αντιμάχεια της Κω το έτος 1977, στο οποίο αναδεικνύεται το χορευτικό ύφος των ντόπιων κατοίκων του νησιού. Τη διαδικτυακή συνάντηση παρακολούθησαν 85 συμμετέχοντες στην εφαρμογή Zoom, ενώ μέχρι σήμερα έχει 75 προβολές στο YouTube.

Η διαδικτυακή συνάντηση με θεματική το νησί της Σύμης (11/4/2021) είχε 72 συμμετέχοντες από την Ελλάδα και το εξωτερικό και 236 προβολές στο κανάλι YouTube. Πέρα από την παρουσίαση του νησιού και της ιστορίας του μέσα από την προβολή φωτογραφιών και την προβολή βίντεο με τους παραδοσιακούς χορούς του νησιού, η εισηγήτρια πραγματοποίησε εκτενή αναφορά στις γυναικείες φορεσιές «Γούννα» και «Γουνελλάτη». Συγκεκριμένα, μέσα από την προβολή βίντεο, οι συμμετέχοντες είδαν βήμα-βήμα κάθε κομμάτι της φορεσιάς και πώς τοποθετείται, τη διαδικασία των κεφαλόδεσμων αλλά και το παραδοσιακό κόσμημα «Βέργωση», το οποίο σε παλαιότερες εποχές, κατείχαν μόνο ευκατάστατες οικογένειες.

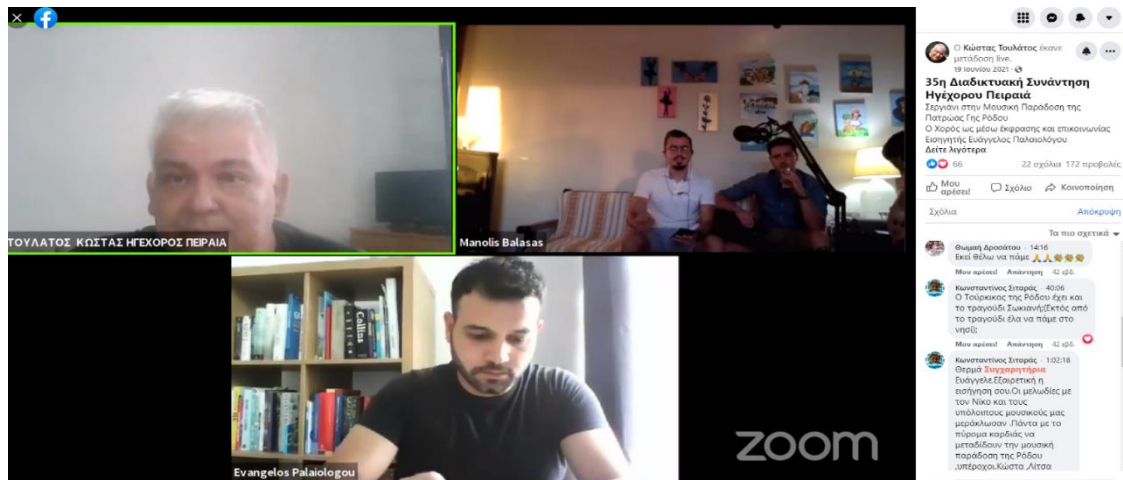
Αναφορικά με τη διαδικτυακή συνάντηση που ήταν αφιερωμένη στο νησί της Τήλου (12/06/2021), συμμετείχαν 82 άτομα από την Ελλάδα και το εξωτερικό, 205 άτομα την παρακολούθησαν μέσω live streaming στο Facebook, ενώ στο YouTube έχει μέχρι σήμερα 24 προβολές. Κατά τη διάρκειά της παρουσιάστηκε το νησί της Τήλου και η ιστορία του, η γυναικεία παραδοσιακή φορεσιά, οι παραδοσιακοί του χοροί και έθιμα του γάμου. Επιπλέον, προβλήθηκε βίντεο-καταγραφή, όπου η πληροφορήτρια Άννα Παπαδοπούλου (ετών 93) περιέγραψε τη διαδικασία του παραδοσιακού «αραδιάσματος»² της γυναικείας φορεσιάς.

Τέλος, η διαδικτυακή συνάντηση η οποία ήταν αφιερωμένη στη Ρόδο (19/06/2021) είχε την ιδιαιτερότητα ότι ο εισηγητής πραγματοποίησε την παρουσίαση του από την Αγγλία, ενώ οι Ρόδιοι μουσικοί που συμμετείχαν βρίσκονταν στη Ρόδο. Κατά τη ροή της, προβλήθηκε το νησί μέσα από φωτογραφίες και βίντεο ενώ προβλήθηκαν και οι παραδοσιακοί του χοροί και τα τραγούδια, με παράλληλη εκτέλεσή τους από τους μουσικούς. Στην εν λόγω διαδικτυακή συνάντηση συμμετείχαν 75 χρήστες από την Ελλάδα και το εξωτερικό, μέσω live streaming Facebook παρακολούθησαν 172 χρήστες, ενώ στο YouTube αριθμεί 28 προβολές.

Σε όλες τις συναντήσεις κυρίαρχο στοιχείο ήταν η οπτική εικόνα (μέσω φωτογραφιών και βίντεο) ενώ ο ψηφιακός λόγος αποτυπώθηκε κυρίως μέσα από τα κείμενα του προγράμματος παρουσιάσεων (PowerPoint) κάθε εισηγητή. Επιπλέον στο παράθυρο διαλόγου (chat) κάθε συνάντησης, ο κάθε χρήστης είχε τη δυνατότητα να αποτυπώσει σχόλια, απόψεις, ερωτήσεις, δίνοντας τη δυνατότητα για ψηφιακή συμμετοχή και συζήτηση, με αποτέλεσμα πολλές φορές να εξάγεται επιπλέον λαογραφικό υλικό (Εικόνα 2).

---

² Αράδιασμα λέγεται η διαδικασία που ακολουθούσε μετά το πλύσιμο της φορεσιάς. Η φορεσιά, αφού πλενόταν τοποθετείτο στο δώμα του σπιτιού, ώστε να τη βλέπει ο ήλιος και έχοντας ήδη φτιάξει τις πιέτες, οι οποίες παρέμεναν αφού στεγνώσει η φορεσιά.

Εικόνα 2. Στιγμιότυπο από τη Διαδικτυακή Συνάντηση αφιερωμένη στη Ρόδο (35η Συνάντηση Ηγέχουρου Πειραιά, 2021)

Το Τμήμα Αθηνών του Διεθνούς Συμβουλίου Χορού-CID UNESCO

Το Τμήμα Αθηνών του Διεθνούς Συμβουλίου Χορού-CID UNESCO αποτελεί παράρτημα του Διεθνούς Συμβουλίου Χορού, με έδρα την Αθήνα. Εκπροσωπεί όλες τις μορφές χορού (θεατρικού, κοινωνικού, παραδοσιακού κ.λπ.), όλες τις πτυχές του (παράσταση, διδασκαλία, ψυχαγωγία, έρευνα κ.λπ.), σε όλους τους δήμους της Αθήνας, ενώ συγκεντρώνει τα μέλη του CID που κατοικούν ή εργάζονται στην Αθήνα. Για την επικοινωνιακή του πολιτική, διατηρεί ιστοσελίδα στο Διαδίκτυο³, διαδικτυακή ομάδα στο Facebook αλλά και κανάλι στο YouTube, προβάλλοντας τις εκδηλώσεις του.

Κάθε χρόνο διοργανώνει εκδηλώσεις αφιερωμένες στην Παγκόσμια Ημέρα Χορού. Εναλλακτικά, την περίοδο της καραντίνας 2021, διοργάνωσε μια σειρά διαδικτυακών ημερίδων αφιερωμένων στην Παγκόσμια Ημέρα Χορού με τον τίτλο «Η Σούστα στο χορευτικό ρεπερτόριο: Δωδεκάνησα και Κρήτη». Οι ημερίδες πραγματοποιήθηκαν μέσω της εφαρμογής Zoom ενώ η συμμετοχή ήταν δωρεάν και με ελεύθερη πρόσβαση για όποιον επιθυμούσε να τις παρακολουθήσει. Για την προβολή των ημερίδων αναρτήθηκε η αφίσα στη διαδικτυακή ομάδα του τμήματος στο Facebook, ενώ απεστάλησαν μέσω e-mail, προσκλήσεις στα μέλη του τμήματος και στους συνεργάτες του.

Αναφορικά με τους συμμετέχοντες, αυτοί μπορούν να διακριθούν κυρίως σε χοροδιδάσκαλους, λαογράφους, ερευνητές, χορευτές παραδοσιακών χορών αλλά και εκπρόσωπους πολιτιστικών συλλόγων, από κάθε γωνιά της Ελλάδος και το εξωτερικό. Κεντρικό θέμα ήταν ο χορός Σούστα και οι παραλλαγές του ανά νησί, παράλληλα όμως προβλήθηκαν ήθη, έθιμα, παραδοσιακές φορεσιές καθώς και άλλοι παραδοσιακοί χοροί. Οι πηγές του ψηφιοποιημένου υλικού των εισηγητών αντλήθηκαν κυρίως από το Διαδίκτυο, αλλά και από προσωπικά αρχεία των εισηγητών.

Η σειρά των ημερίδων ξεκίνησε με το νησί της Τήλου (7/4/2021) με τίτλο «Οι παραδοσιακοί χοροί της Τήλου και η Σούστα», την οποία παρακολούθησαν 72 συμμετέχοντες από την Ελλάδα και το εξωτερικό. Αρχικά η εισηγήτρια παρουσίασε το νησί και την ιστορία του μέσα από την προβολή φωτογραφιών. Ακολούθησε η προβολή της γυναικείας παραδοσιακής φορεσιάς του νησιού, προβολή εθίμων του Πάσχα καθώς και των παραδοσιακών χορών του νησιού, με κατάληξη στον κεντρικό χορό: τη Σούστα. Μέσα από την προβολή βίντεο αναδείχθηκαν τα δύο είδη Σούστας που υπάρχουν στο νησί, η ταντανιαστή και η γεροντική⁴.

Την επόμενη ημέρα ακολούθησε το νησί της Σύμης με τον τίτλο « Η Σούστα και η αρχοντική φορεσιά της Σύμης» (8/4/2021) με τη συμμετοχή 58 χρηστών. Κατά τη ροή της διαδικτυακής συνάντησης, ο εισηγητής παρουσίασε την παραδοσιακή φορεσιά της Σύμης μέσα από την προβολή

³ <https://www.athenssection-cid.gr/>

⁴ Ταντανιάζω: τραντάζομαι . Η ταντανιαστή θεωρείται πιο «έντονη» σούστα, σε αντίθεση με τη γεροντική που είναι πιο ήρεμη.

φωτογραφιών καθώς και το παραδοσιακό κόσμημα του κεφαλόδεσμου, «Βέργωση». Στη συνέχεια παρουσιάστηκαν από τον εισηγητή, οι παραδοσιακοί χοροί της Σύμης μέσα από την προβολή βίντεο, με κατάληξη στη Σούστα της Σύμης, όπου αναλύθηκε η Σούστα αλλά και οι χοροί που τη συνοδεύουν όπως ο «Συρτός», ο «Μοναχικός» και το «Ε που 'σαι».

Μία ιδιαίτερη διαδικτυακή ημερίδα ακολούθησε την επόμενη εβδομάδα (14/4/2021) αφιερωμένη στη νότια Ρόδο, με τίτλο ««Τα χούγια στις Σούστες του Ασκληπιού, της Απολακκιάς και της Έμπωνας Ρόδου» η οποία αριθμούσε 83 συμμετέχοντες. Οι δύο εισηγητές, Βασίλης Ορφανός και ο γνωστός ρόδιος μουσικός Γιάννης Κλαδάκης, προσέφεραν στους συμμετέχοντες μία διαδραστική συζήτηση, όπου μέσα από το διαμοιρασμό πληροφοριών και αναμνήσεων, ταξίδεψαν τους συμμετέχοντες σε μία άλλη εποχή. Μίλησαν για τον χορό στο σπίτι και τα τσατίσματα⁵, για τις εμπειρίες τους από τα πανηγύρια στα εν λόγω χωριά, αλλά και για τις ομοιότητες και διαφορές στις Σούστες των χωριών αυτών. Ιδιαίτερα συγκινητική ήταν η προβολή ενός ασπρόμαυρου βίντεο από ιταλικό ντοκιμαντέρ του 1961, όπου μεταξύ άλλων παρουσιάστηκε η Σούστα του χωριού Έμπωνα από ντόπιους χορευτές.

Οι ημερίδες συνέχισαν με αφιέρωμα στο νησί της Καρπάθου (15/04/2021) και με τίτλο «Πάνω χορός και Σούστα: Δύο όψεις του ίδιου νομίσματος». Η ημερίδα περιλάμβανε παρουσίαση του καρπάθικου σπιτιού, το οποίο σε άλλες εποχές λειτουργούσε σαν χοροστάσι, προβολή αρχαιικού βίντεο με αποκριάτικα έθιμα της Καρπάθου, προβολή παλαιών φωτογραφιών με φορεσιές της Καρπάθου καθώς και προβολή βίντεο με τους χορούς του καρπάθικου γλεντιού. Αναφορικά με τον Πάνω Χορό και τη Σούστα, παρουσιάστηκε από την εισηγήτρια η σταδιακή κινητική τους εξέλιξη, η οργάνωση και τα κινητικά χαρακτηριστικά τους, οι ομοιότητες και οι διαφορές τους ανάμεσα στα πάνω και κάτω χωριά της Καρπάθου, ενώ παράλληλα έγινε και αναφορά στο «κρούσμα»⁶ δηλαδή στη διατάραξη της γυναικείας κινητικής έκφρασης. Την ημερίδα παρακολούθησαν 87 συμμετέχοντες από την Ελλάδα και το εξωτερικό.

Τέλος η ημερίδα η οποία ήταν αφιερωμένη στην Κω (21/04/2021), είχε τίτλο «Η Σούστα στα αποκριάτικα δρώμενα της Κω» και αριθμούσε 65 χρήστες από την Ελλάδα και το εξωτερικό. Κατά τη ροή της, προβλήθηκαν βίντεο με αποκριάτικα έθιμα της Κω καθώς και βίντεο με τη Σούστα της Κω. Ωστόσο, αξίζει να σημειωθεί, ότι η εν λόγω ημερίδα ήταν ένα «διαδικτυακό γλέντι», καθώς τον εισηγητή συνόδευαν ντόπιοι μουσικοί, οι οποίοι απέδωσαν online τη Σούστα και γενικότερα χορούς και σκοπούς της Κω.

Ομοίως, όλες οι συναντήσεις είχαν ως κυρίαρχο στοιχείο την οπτική εικόνα (μέσω φωτογραφιών και βίντεο), ενώ ο ψηφιακός λόγος αποτυπώθηκε κυρίως μέσα από τα κείμενα του προγράμματος παρουσιάσεων (PowerPoint) κάθε εισηγητή. Η συμπεριφορά των συμμετεχόντων ήταν παρόμοια σε όλες τις διαδικτυακές ημερίδες, στις οποίες, στο παράθυρο διαλόγου (chat) κάθε συνάντησης, ο κάθε χρήστης είχε τη δυνατότητα να αποτυπώσει επαινετικά κυρίως σχόλια, απόψεις και ερωτήσεις, δίνοντας τη δυνατότητα για ψηφιακή συμμετοχή και συζήτηση.

Αποτελέσματα έρευνας με ερωτηματολόγιο

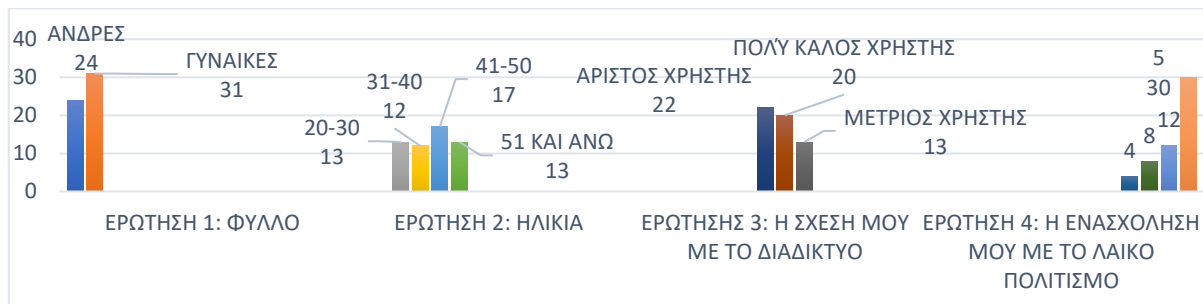
Η διαδικτυακή εθνογραφία, ως επιστήμη, επιδιώκει την ολιστική προσέγγιση και επομένως μπορεί να είναι ευέλικτη και προσαρμοστική ως προς τη μεθοδολογία της (Γκασούκα & Φουλίδη, 2017, σ. 143). Στο πλαίσιο της παρούσας μελέτης, θα παρουσιαστούν στην παρούσα ενότητα, τα αποτελέσματα της έρευνας με ερωτηματολόγιο.

Στο Γράφημα 1 παρουσιάζεται η σύνθεση του δείγματος, ως προς το φύλο, την ηλικία αλλά και τη σχέση των υποκειμένων με το Διαδίκτυο και τον λαϊκό πολιτισμό. Το μέγεθος του ερωτώμενου δείγματος ανήλθε στα 76 άτομα, με την πλειοψηφία να είναι γυναίκες δηλαδή 51,3% έναντι 48,7% των ανδρών, διαφόρων ηλικιών, με την πλειοψηφία να είναι ηλικίας 41-50 ετών. Επιπλέον, στην

⁵ Τσατίσματα: οι μαντινάδες σε διαλογική μορφή υπό τη μορφή πειράγματος

⁶ Κάθε πρόσθετη κίνηση του άνδρα (π.χ. διπλογονατές) κάνει «κρούσμα» στη γυναίκα, δηλαδή θεωρείται ότι την πιέζει ανήθικα.

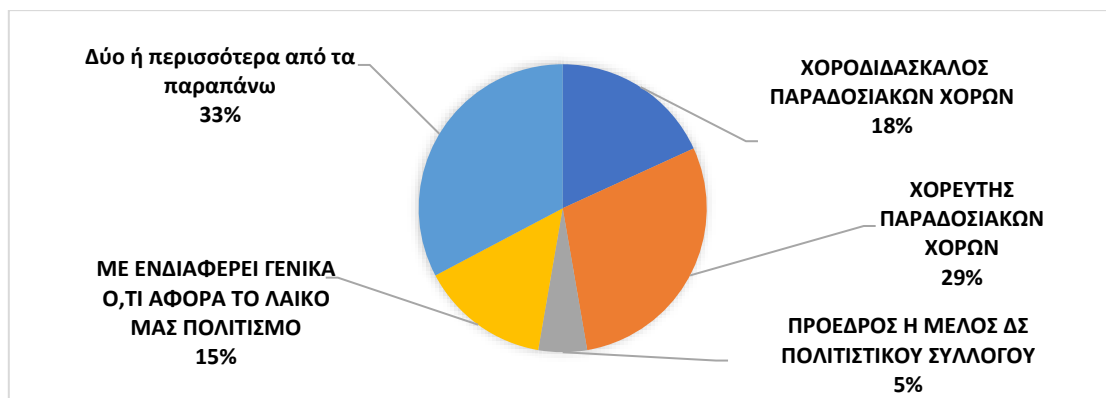
ερώτηση διαβαθμισμένης κλίμακας για τη σχέση τους με το Διαδίκτυο, η πλειοψηφία των υποκειμένων (39,50%) δήλωσαν άριστοι χρήστες του Διαδικτύου αλλά και με πολύ καλή σχέση ως προς την ενασχόληση με τον λαϊκό μας πολιτισμό.

Γράφημα 1. Σύνοψη Δείγματος

Παρατηρείται επομένως ότι οι διαδικτυακές συναντήσεις αποτέλεσαν σημείο ενδιαφέροντος όσων ασχολούνται με το λαϊκό μας πολιτισμό. Επιπλέον, δεδομένου ότι ένα μεγάλο ποσοστό των ερωτώμενων δήλωσαν άριστοι και πολύ καλοί χρήστες του Διαδικτύου, φανερώνει την εξοικείωση τους με τη χρήση του Διαδικτύου άρα την εύκολη πρόσβαση και συμμετοχή στις διαδικτυακές συναντήσεις.

Ως προς την ιδιότητα των ερωτώμενων, το Γράφημα 2 φανερώνει ότι οι συμμετέχοντες στην πλειοψηφία τους ήταν χορευτές παραδοσιακών χορών (29%) ενώ σημαντικό ποσοστό κατείχαν όσοι έχουν την ιδιότητα του χοροδιδασκάλου (27,6%). Ωστόσο, στο μεγαλύτερο ποσοστό οι ερωτώμενοι είχαν διπλή ιδιότητα δηλαδή, για παράδειγμα, και χοροδιδάσκαλοι και μέλη ΔΣ Πολιτιστικών Συλλόγων.

Γράφημα 2. Ερώτηση 5: Η ενασχόληση μου με το λαϊκό πολιτισμό έχει να κάνει με:

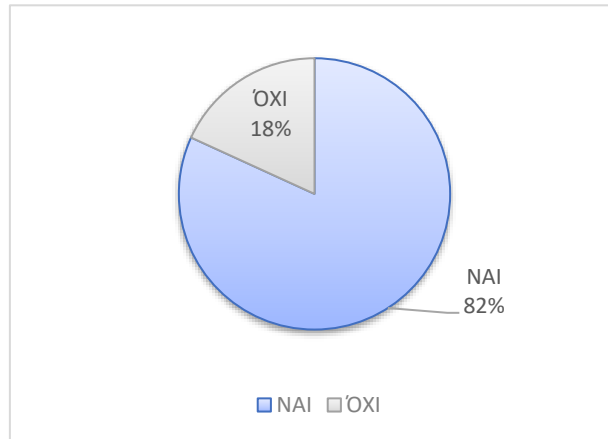
Με βάση τα ανωτέρω στοιχεία, αντιλαμβάνεται κανείς ότι χοροδιδάσκαλοι και χορευτές παραδοσιακών χορών έδειξαν ιδιαίτερο ενδιαφέρον στην παρακολούθηση των διαδικτυακών συναντήσεων. Αφενός λόγω της ενασχόλησής τους με τον παραδοσιακό χορό και αφετέρου για λόγους δημιουργικής απασχόλησης κατά τη διάρκεια της καραντίνας. Συνεπώς συγκροτείται μια κοινότητα χρηστών με βάση τα ενδιαφέροντα, τη βιωματική εμπειρία, την κοινωνικότητα και του διαμοιρασμού πολιτισμικού υλικού (Παπαγεωργίου, 2019, σ. 56).

Επιπλέον το 82% δήλωσε ότι παρακολούθησε διαδικτυακές συναντήσεις όπως διακρίνεται στο Γράφημα 3, έναντι 18% που δεν παρακολούθησε κάποια διαδικτυακή συνάντηση. Παράλληλα, στο Γράφημα 4 παρατηρούμε ότι η πλειοψηφία του δείγματος παρακολούθησε περισσότερες από 5 διαδικτυακές συναντήσεις αναφορικά με τα Δωδεκάνησα, ενώ υψηλά είναι τα ποσοστά όσων δεν παρακολούθησαν καμία διαδικτυακή συνάντηση με θεματική κάποιο νησί της Δωδεκανήσου (26%) ή παρακολούθησαν μόνο 1 ή 2 διαδικτυακές συναντήσεις (29%). Το τελευταίο αυτό στοιχείο ίσως οφείλεται στο γεγονός ότι η αναλογία των διαδικτυακών συναντήσεων με θεματική κάποιο νησί της

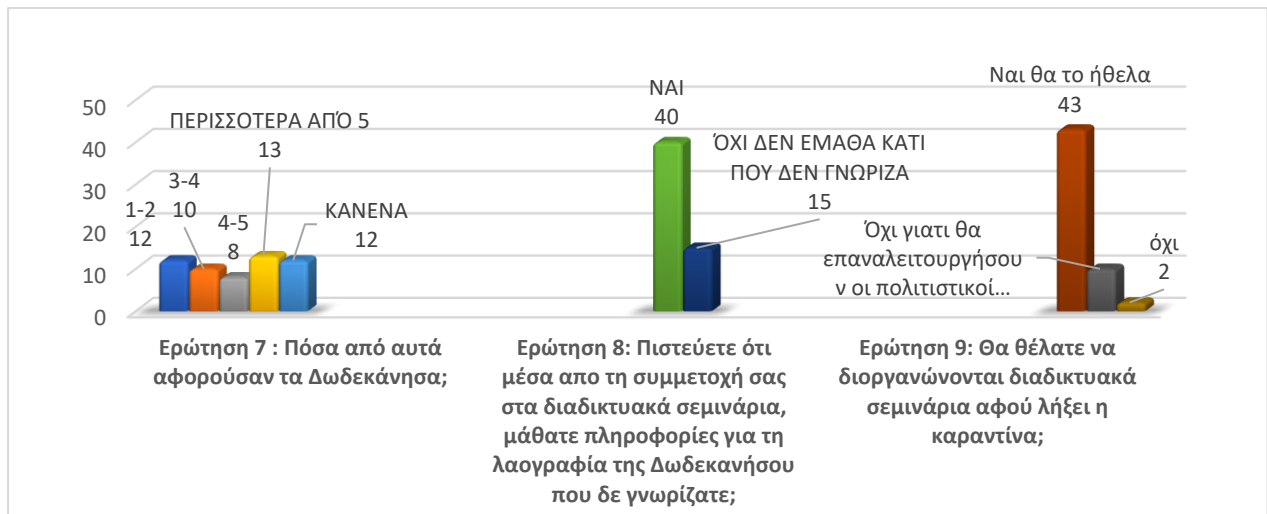
Ψηφιακή Λαογραφία και σύγχρονες μορφές του λαϊκού πολιτισμού

Δωδεκανήσου ήταν μικρή σε σχέση με το σύνολο των διαδικτυακών συναντήσεων που διοργανώθηκαν. Άλλωστε ο λαϊκός πολιτισμός της χώρας μας είναι τόσο πλούσιος, με αποτέλεσμα τα θέματα των διαδικτυακών συναντήσεων να είναι πάρα πολλά.

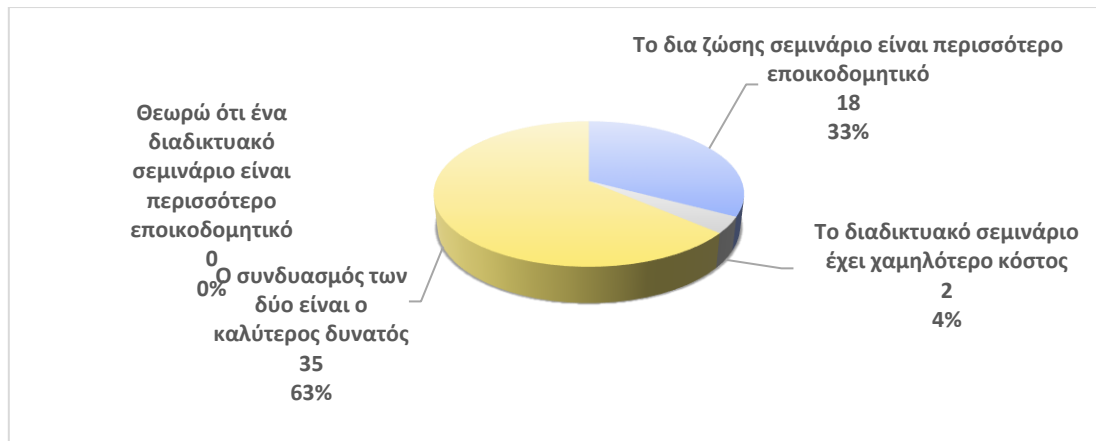
Γράφημα 3. Ερώτηση 6: Έχετε παρακολουθήσει διαδικτυακά σεμινάρια κατά την περίοδο της καραντίνας;

Στο Γράφημα 4 παρατηρούμε ακόμη ότι το 66% των υποκειμένων εκφράζουν τη διαπίστωση ότι έλαβαν γνώσεις για τη λαογραφία της Δωδεκανήσου που δεν γνώριζαν πριν. Στην ερώτηση αν θα ήθελαν να συνεχίσουν οι διαδικτυακές συναντήσεις και αφού λήξει η καραντίνα, οι περισσότεροι δήλωσαν ότι θα ήθελαν να συνεχίσουν (74,7%), έναντι όσων θεωρούν ότι δεν είναι απαραίτητο, δεδομένου ότι θα επαναλειτουργήσουν οι πολιτιστικοί σύλλογοι (21,3%).

Γράφημα 4. Επί των ερωτήσεων Νο 7,8,9 του ερωτηματολογίου

Τέλος η πλειοψηφία των συμμετεχόντων (63%) θεωρεί ότι ο συνδυασμός διαδικτυακών συναντήσεων και δια ζώσης μαθημάτων, είναι ο καλύτερος δυνατός, όπως παρατηρούμε στο Γράφημα 5. Ένα άλλο ενδιαφέρον στοιχείο που εξάγεται είναι ότι ένα ποσοστό της τάξης του 33% των υποκειμένων πιστεύει ότι θα λάβει περισσότερες γνώσεις σε ένα δια ζώσης σεμινάριο. Το γεγονός αυτό σκιαγραφεί την ανάγκη των περισσότερων να έχουν προσωπική επαφή με τον εισηγητή κάθε περιοχής, ώστε να αποκομίσουν περισσότερες «χορευτικές» γνώσεις.

Γράφημα 5. Ερώτηση 10: Θεωρείτε ότι είναι καλύτερο ένα δια ζώσης σεμινάριο ή ένα διαδικτυακό;

Αναφορικά με τα ερευνητικά ερωτήματα που τέθηκαν, διαπιστώνεται ότι οι διαδικτυακές συναντήσεις που διοργανώθηκαν (κατά γενική ομολογία των συμμετεχόντων) προσέφεραν γνώσεις σχετικά με τη λαογραφία της Δωδεκανήσου, ενώ το αρχαιακό υλικό που προβλήθηκε συνέβαλε σε ένα διαδικτυακό «μοίρασμα αναμνήσεων». Μέσα από αυτή τη διαδικασία, όχι μόνο δεν αλλοιώθηκε η παράδοση, αντιθέτως εκσυγχρονίστηκε και αναβαθμίστηκε. Το Διαδίκτυο και η Λαογραφία συνυπάρχουν καθώς αποτελούν νέα μέσα διατήρησης και προώθησης της πολιτισμικής μας κληρονομιάς αλλά και «πραγματικές δεξαμενές της συλλογικής μνήμης» (Γκασούκα & Φουλίδη, 2017, σ. 174).

Από την έρευνα προκύπτει ακόμη, ότι πλέον ολοένα και περισσότεροι πολιτιστικοί σύλλογοι αντιλαμβάνονται τη χρησιμότητα των εργαλείων ψηφιακής επικοινωνίας, εντάσσοντας όλο και περισσότερο το Διαδίκτυο και τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης στην επικοινωνιακή τους πολιτική. Αφενός γιατί δίνεται η δυνατότητα πρόσβασης σε ένα ευρύτερο κοινό πέραν των γεωγραφικών τους συνόρων και αφετέρου επειδή οι χρήστες αποκτούν πρόσβαση σε πολιτιστικά αγαθά που δεν ήταν εφικτό να έχουν πρωτύτερα (Κατσαδώρας, 2013, σ. 111).

Συζήτηση

Στην εποχή που διανύουμε το Διαδίκτυο έχει καθιερωθεί ως ένα ισχυρό τεχνολογικό εργαλείο και αποτελεί ένα αναπόσπαστο κομμάτι του σύγχρονου κόσμου. Επιπλέον, το Διαδίκτυο έχει ανοίξει χώρους για τη δημιουργία νέων κοινοτήτων από όλο τον κόσμο, αλλά και παρέχει νέους τρόπους σύνδεσης και επικοινωνίας όπως μέσα κοινωνικής δικτύωσης, εικονικές κοινότητες και chatrooms (Kaur-Gill & Dutta, 2017, σ. 1).

Συμπερασματικά θα μπορούσαμε να πούμε ότι το Διαδίκτυο αποτελεί έναν κατεξοχήν χώρο κοινωνικό, με συνεχείς αλληλεπιδράσεις, στον οποίο διαχέεται πλούσιο λαογραφικό υλικό και το οποίο συνεχώς εκσυγχρονίζεται και αναβαθμίζεται. Το γεγονός αυτό αποτελεί μια νέα πρόκληση με την οποία βρίσκονται αντιμέτωποι ο σύγχρονος λαογράφος και την οποία δεν πρέπει να αγνοήσουν (Κατσαδώρας, 2013, σ. 122).

Χάρη στη συνδρομή των ψηφιακών τεχνολογιών, η σχέση των ερευνητών με τους πληροφορητές μετασηματίζεται, έχοντας μία διττή όψη, είναι δηλαδή ταυτόχρονα καταναλωτές και παραγωγοί μαζί. Δημιουργούν δηλαδή ή αναπαράγουν λαογραφικό υλικό, ως απλοί «προωθητές» ακόμα και αν αυτό αφορά σε κάποιο σχόλιο ή ανάρτηση ντοκουμέντων (πχ. φωτογραφιών) ή προσωπικών μαρτυριών.

Η λαογραφία μελετά τα ήθη, τα έθιμα, τα τραγούδια, τους παραδοσιακούς χορούς και γενικά στοιχεία του λαϊκού μας πολιτισμού, τα οποία διασώθηκαν κυρίως μέσα από την προφορική παράδοση. Συνεπώς η προφορικότητα χρησιμεύει στη μεταβίβαση των πολιτισμικών αξιών ενός λαού, της γλωσσικής έκφρασης (παραμύθια, θρύλοι, μύθοι) και τελικά της συλλογικής μνήμης. Η

ολοένα αυξανόμενη χρήση της τεχνολογίας, συνέβαλε στο μετασχηματισμό της προφορικότητας σε μία νέα μορφή, η οποία κατά τον Ong ονομάζεται «δευτερογενής προφορικότητα» και χαρακτηρίζεται από ομαδικότητα, αυθορμητισμό ενώ παράλληλα είναι συνειδητή και εσκεμμένη (Ong, 1997, σ. 195).

Συνεπώς ο κυβερνοχώρος μετατρέπεται σε «τόπο συλλογικής μνήμης» (Παπαγεωργίου, 2019, σ. 57), με το Διαδίκτυο να υπερβαίνει σύνορα, τοπικότητες, εθνικότητες, ηλικίες και να εκμηδενίζει τις αποστάσεις. Αξιοσημείωτο είναι το γεγονός ότι μετά την ημερίδα για την Κάρπαθο, η εισηγήτρια έλαβε ένα συγκινητικό βίντεο, καθώς την ώρα που Καρπάθιοι μουσικοί απέδιδαν διαδικτυακά σκοπούς της Καρπάθου, ένας Καρπάθιος που παρακολουθούσε την ημερίδα από την Σαουδική Αραβία όπου ζει και εργάζεται, πήρε τη λύρα του και συνόδευσε τους μουσικούς.

Παράλληλα, μέσα από αυτή τη διαδικασία, χορευτές και χοροδιδάσκαλοι μαθαίνουν πώς πρέπει να στηρίζουν τον χορό που χορεύουν, μελετώντας το μη-κινησιακό περιεχόμενό του, πού και πότε χορεύεται, από ποιους και σε τι περιβάλλον, τη διαδικασία με την οποία φτάνουν στον χορό και τι κάνουν μετά, τι επιτρέπεται και τι όχι, και αναλόγως το σχολιάζουν. Συνακόλουθα, μέσα από την προβολή των φορεσιών, της μουσικής, της νοοτροπίας των ανθρώπων, των εθίμων, τους «κανόνες» κάθε χοροστασίου, αλλά και την προσωπική ιστορία των πρωτοχορευτών κάθε τύπου, οι συμμετέχοντες χοροδιδάσκαλοι και χορευτές μπορούν να αποδώσουν καλύτερα τον κάθε χορό ή έθιμο που παρουσιάζουν.

Συμπεράσματα

Κατά τον Μιχαήλ τα διαδικτυακά πολιτισμικά φαινόμενα είναι κατά βάση λαογραφικά (Μιχαήλ, 2007-2009, σσ. 291-305), επομένως χρήζουν μελέτης από τους λαογράφους. Πλέον, η διάδοση της πολιτισμικής μας κληρονομιάς και ο διαμοιρασμός της γνώσης, μεταβαίνουν σε ένα νέο κοινωνικό φαινόμενο, που διατηρεί τον πολιτισμό μας ζωντανό. Οι πολιτιστικοί σύλλογοι, οι οποίοι αποτελούν τη γέφυρα που συνδέει το παρόν με το παρελθόν, οφείλουν να προσαρμοστούν στις νέες συνθήκες και να εντάξουν το Διαδίκτυο και τα Μέσα Κοινωνικής Δικτύωσης στην πολιτιστική τους επικοινωνία αλλά και στη διάδοση της πολιτισμικής μας κληρονομιάς.

Πλέον η χρήση του Διαδικτύου καθιστά εύκολη την επαφή με την πολιτιστική πληροφορία δημιουργώντας ένα «κοινωνικό συνεχές» εντός του οποίου αναπτύσσονται συνεχείς αλληλεπιδράσεις μεταξύ των χρηστών, ώστε να αποκομίζουν εμπειρίες σε πραγματικό χρόνο (Μιχέλη, 2020, σ. 81). Επαναπροσδιορίζεται δηλαδή ο ρόλος του λαού της λαογραφίας ως «μια πολλαπλότητα, ένα σύνολο δηλαδή από ατομικότητες σε μια διαρκή κατάσταση διαλόγου και αλληλεπίδρασης» (Ποτηρόπουλος & Καραχρήστος, 2009-2013, σ. 181)

Στη σύγχρονη κοινωνία που διαμορφώνεται με βάση τα ψηφιακά κοινωνικά δίκτυα, η εθνογραφική μελέτη του κυβερνοχώρου, παρέχει νέες δυνατότητες, τόσο στους εθνογράφους όσο και τους λαογράφους. Η παρούσα ερευνητική προσπάθεια χρήζει περαιτέρω ανάπτυξης και εγείρει προβληματισμούς, καταδεικνύοντας την ανάγκη να αναδειχθούν νέες μορφές εφαρμοσμένης έρευνας και να ανοιχθούν νέοι δρόμοι για μελέτες και έρευνες του Διαδικτύου και της λαογραφίας.

Βιβλιογραφία

- Αθανασίου, Α. (2004). Εθνογραφία στο Διαδίκτυο ή το Διαδίκτυο ως Εθνογραφία: Δυνητική πραγματικότητα και πολιτισμική κριτική. *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών*, 115, 50–74.
- Αυδίκος, Ε. (2016). Like it. Συλλογικότητες στο διαδικτυακό χωριό του Facebook. Στο Ε. Αυδίκος (Επιμ.), *Πολιτισμοί του Διαδικτύου* (σσ. 12-15). Πεδίο.
- Γκασούκα, Μ., Κατσαδώρας, Γ., Καπανιάρης, Α., & Φιλίππáκης, Γ.-Ν. (2012). Τεχνολογία και Λαογραφία: Η εμπειρία των βάσεων δεδομένων της Σχολής Ανθρωπιστικών Επιστημών του Πανεπιστημίου Αιγαίου. *Πανελλήνιο Συνέδριο με θέμα "Λαϊκός Πολιτισμός και Εκπαίδευση"*

- Τμήμα Ιστορίας, Αρχαιολογίας και Κοινωνικής Ανθρωπολογίας του Πανεπιστημίου Θεσσαλίας και το Κέντρο Ιστορικής και Λαογραφικής Έρευνας «Ο ΑΠΟΛΛΩΝ» Καρδίτσας (σσ. 69-80). Καρδίτσα: Κέντρο Ιστορικής και Λαογραφικής Έρευνας «Ο Απόλλων» Καρδίτσας και Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, Τμήμα Ιστορίας, Αρχαιολογίας και Κοινωνικής Ανθρωπολογίας.
- Γκασούκα, Μ., & Φουλίδη, Ξ. (2017). *Όψεις εθνογραφικής έρευνας στις λαογραφικές σπουδές*. Παπαζήση.
- Καπανιάρης, Α. Γ. (2020). *Ψηφιακή Λαογραφία & Εκπαίδευση*. Πεδίο.
- Κατσαδώρας, Γ. (2013). Η επιστήμη της λαογραφίας στη σύγχρονη τεχνολογική εποχή. Η ηλεκτρονική προφορικότητα. Στο Γ. Κόκκινος & Μ. Μοσκοφόγλου-Χιονίδου (επιμ.), *Επιστήμες της Εκπαίδευσης. Από την ασθενή ταξινόμηση της Παιδαγωγικής στη διεπιστημονικότητα και στον επιστημονικό υβριδισμό* (σσ. 99-122). Ταξιδευτής.
- Μιχαήλ, Γ. Β. (2007-2009). Homo interneticus ή Λαογραφία και Διαδίκτυο. *Λαογραφία, Δελτίον της Ελληνικής Λαογραφικής Εταιρείας, τόμος ΜΑ*, 291-305.
- Μιχέλη, Ά. (2020). Ο πολιτισμός σε "περιορισμό". Η πολιτιστική εμπειρία του φανταστικού και του πραγματικού χώρου. *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών*, 154, 75-88.
- Μπαντιμαρούδης, Φ. (2011). *Πολιτιστική επικοινωνία, Οργανισμοί, θεωρίες, μέσα*. Κριτική.
- Παπαγεωργίου, Β. (2019). Κατασκευάζοντας τόπο στον κυβερνοχώρο: κόσμοι των Μέσων Κοινωνικής Δικτύωσης, όψεις της Ψηφιακής Ανθρωπολογίας και εθνογραφικής έρευνας. *Εθνολογία on Line, Ελληνική Εταιρεία Εθνολογίας*, 9(1), 37-58.
- Ποτηρόπουλος, Π., & Καραχρήστος, Ι. (2009-2013). Από το εθνογραφικό πεδίο στο αρχείο: Η οργάνωση ενός αρχείου ψηφιακών αφηγήσεων στις αρχές του 21ου αιώνα. *Επετηρίς Κέντρου Λαογραφίας, Τόμος 33-34* (σσ. 163-186). Αθήνα: Κέντρο Ελληνικής Λαογραφίας Ακαδημίας Αθηνών.
- Τσουλάκης, Σ. (2020, 10 7). *Απρόσμενη εκτίναξη της χρήσης του ίντερνετ στην Ελλάδα*. Ανακτήθηκε από https://www.businessdaily.gr/tehnologia/27601_ aprosmeni-ektinaxi-tis-hrisis-toy-internet-stin-ellada
- Φουλίδη, Ξ. (2015). *Νέοι ορίζοντες στις ελληνικές Λαογραφικές Σπουδές: Το Διαδίκτυο ως πεδίο παραγωγής, διάδοσης και εκπαιδευτικής αξιοποίησης του Λαϊκού Πολιτισμού*. Ρόδος: Διδακτορική Διατριβή, Πανεπιστήμιο Αιγαίου, Τμήμα Επιστημών Προσχολικής Αγωγής και Εκπαιδευτικού Σχεδιασμού.
- Addeo, F., Delli Paoli, A., Esposito, M., & Bolcato, M. (2019). Doing Social Research on Online Communities: The Benefits of Netnography. *Athens Journal of Social Sciences*, 7(1), 9-38.
- Jenkins, H., Purushotma, R., Weigel, M., Clinton, K., & Robison, A. (2009). *Confronting the Challenges of Participatory Culture*. The MIT Press, Massachusetts Institute of Technology.
- Kaur-Gill, S., & Dutta, M. (2017). Digital Ethnography. Στο J. Matthes (Ed.), *The International Encyclopedia of Communication Research Methods* (σσ. 1-11). John Wiley & Sons, Inc.
- Kozinets, R. (2002, February). The Field behind the Screen: Using Netnography for Marketing Research on Online Communities. *Journal of Marketing Research*, σσ. 61-72.
- Ong, W. (1997). *Προφορικότητα και Εγγραμματοσύνη: Η εκτεχνολόγηση του λόγου* (Μετάφραση: Κώστας Χατζηκυριάκου). Ηράκλειο: Πανεπιστημιακές εκδόσεις Κρήτης.
- Pink, S., Horst, H., Postill, J., Hjorth, L., Lewis, T., & Tacchi, J. (2016). *Digital Ethnography, Principles and Practices*. Los Angeles: SAGE Publications LTD.
- Postill, J., & Pink, S. (2012). Social Media Ethnography: The digital researcher in a messy web. *Media International Australia*, 145(1), 123-134.
- Rab, A. (2007). *Ψηφιακή κουλτούρα, η ψηφιοποιημένη κουλτούρα και η κουλτούρα που δημιουργείται σε μια ψηφιακή πλατφόρμα*. Ανάκτηση από https://docplayer.gr/5712013-Arpad-rab-psifiaki-koyltoyra-psifiopoiimeni-koyltoyra-kai-i-koyltoyra-poy-dimioyrgeitai-se-mia-psifiaki-platforma.html#show_full_text
- Sade-Beck, L. (2004). Internet Ethnography: Online and Offline. *International Journal of Qualitative Methods*, 3(2), 45-51.

Πηγή

35η Συνάντηση Ηγέχορου Πειραιά. (2021). *Σεργιάνι στην Μουσική Παράδοση της Πατρώας Γης Ρόδου*. Ανάκτηση από <https://www.Facebook.com/kostas.toulatos/videos/10219634898039271>